

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

Константин XI Палеолог у делу Георгија
Сфранцеса

Ментор:
Проф. Др Влада Станковић

Студент:
Милосав Теовановић ИС 19-19

Београд, 2020.

Садржај

I Увод	2
II Уочи нове епохе	3
III Георгије Сфранцес	5
IV Константин- деспот Мореје	13
V Василевс	26
VI Пад Цариграда	31
VII Закључак	45
VIII Библиографија	47

Увод

У време када су историчари били једноставан свет, када су ствари узимане здраво за готово, сматрало се да пад Цариграда 1453. године означава крај средњег века. Данас је и сувише добро познато да је ток историје неумитан и да га никад ништа не може прекинути. Исто тако, историја какву данас познајемо се не може замислити без Ромејског цара, Божијег изасланика на земљи, коме су подређени сви остали владари и људи. Међутим, како је време одмицало, империје се уздизале и падале, његова улога од космополитске спала је на регионалну, па чак ни ту није имао прворазредни значај.

Ова студија посвећена је једном од њих, Константину XI Драгашу Палеологу, његовој херојској смрти и легенде које су настале међу хришћанима на грчком говорном подручју, у каснијим генерацијама. Многи су очекивали његово васкрснуће и обнову изгубљеног царства, што су временом и поистоветили са грчком нацијом која је, благо речено, била страна Византинцима и Ромејима петнаестог века. Тако је последњи византијски цар постао симбол надања и очекивања грчке нације у настајању која би се једног дана уздигла из руина једва дишућег Османског царства.

Живот Константина XI припада последњој генерацији хиљадугодишње Византијске историје. Драматичан завршетак историје Византијског царства сам по себи изузетно је сложен за проучавање, већ и због околности да је једна држава – која је већ дужи низ година несумљиво била ништа друго до објект туђих супростављених интереса и циљева лишена снаге за било какво самостално деловање на политичкој сцени – имала са друге стране толико сложену улогу коју је њена стварност не само далеко надмашивала већ је и дубоко оптерећивала. Константинова смрт означава крај једног друштва чији су темељи ударени у IV веку наше ере, за владавине цара Константина Великог, па чак, шта више, може се рећи и пре тога, за владавине цара Августа, првог римског цара. Последњи Константин је владао као цар нешто више од четири године. У његово време, територије некада моћног Византијског царства, обухватале су само Цариград са предграђем и део Грчке. Он је пак владао по милости и уз сагласност Турака. Поред свега тога, до свог последњег тренутка

био је свестан чињенице да је прави римски цар све док је Константинопољ у његовој власти. Са тим на уму одлучио је да не преживи пад свог града. Овим освајањем окончан је процес преображаја хришћанског Византијског царства у муслиманско Османско царство.

Уочи нове епохе

Ноћи 2. марта 1354. године земљотрес незапамћених размера погодио је обале Тракије западно од Цариграда. Док су неки градови у потпуности нестали са лица земље, други су готово до темеља били разрушени и напуштени, Они који су имали више среће су поштеђени, али су њихове одбрамбене зидине уништене, чиме су постали лак плен за суседе. Како несрећа никако не долази сама, читав догађај пропратило је страшно невреме. Људске и материјалне жртве биле су немерљиве. Османски војници, који су деценијама крстарили овим просторима и добро познавали терен, спустили су се зором до рушевина и преживело становништво одвели у робље. Изузетно мали број се спасао бекством у друге градове. Чак је и славни Галипољ пао у њихове руке, мада се део становништа спасао бекством преко мора.¹

Турци су као најамници, учествујући у борбама око превласти у Византијском царству, годинама прелазили преко Хелеспонта, путујући преко Мале Азије, а потом се са богатим платама и пленом стеченим у пљачкама враћали назад. Њихов вођа Орхан, син утемељивача турске државе Османа, оженио се ћерком василевса Јована VI Кантакузина. Међународни углед младе османске државе изузетно је порастао. Док су Орхана и Јована VI везивали лично пријатељство и родбински односи, Орханов старији син Сулејман водио је знатно агресивнију политику. Јован VI наивно је веровао да се између Грка и Турака може постићи заједница, као и да се интересне сфере могу поделити на хришћанску Европу и муслиманску Азију. Ратоброни Сулејман устао је против овог споразума. Део његових трупа окупирао је 1352. године утврђење у близини Галипоља.² Након битке, они су позивајући се на права освајача одбили да се врате кући и тражили да им се тврђава уступи. Свега две године

¹ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 15

² Исто, стр. 16

касније земљотрес им је омогућио да се њихово насељавање убрза. Турци су прешли из Мале Азије, заузели рушевине Галипоља, сместили у њега свој гарнизон. Сулејман је са собом повео мноштво турских и муслиманских избеглица како би помогли у обнови и насељавању разрушених градова. Једном заузевши Галипољ, османски Турци се више никад нису вратили кући. У годинама које су уследила исплетена је легенда како је славни Сулејман следио пут преко воде који је обележила месечина.

Та 1354. година била је преломна тачка са које више није било повратка. У Галипољу је успостављена основна контролна тачка морских путева у Хелеспонту, од Азије до Европе. Свега неколико година касније, до 1405. године, Османлије су овладале Бугарском, Србијом, Македонијом, Тесалијом и делом Централне Грчке. Некада пространо Царство сведено је на Цариград са околином, Пелопонезом, појединим острвима и територијама које су Османлије дозволиле Византинцима да задрже докле год су плаћали данак и као вазали јахали у бој за султана.³

Прилике у самом Царству биле су хаотичне. Логично би било закључити да би се услед великог спољнополитичког притиска све структуре унутар Царства ујединиле и пружиле заједнички отпор, али је у овим тешким условима на површину испливала сва хетерогеност државе Ромеја. Крајем XIII века царица Ирина од Монферата предложила је свом супругу, цару Андронику II, да у складу са западним обичајима подели царску власт својим синовима и пасторцима. Цар је био дубоко згранут те је узвратио да јединствено Царство не може никад бити претворено у полигархију. Како је Царство упливало у XV век, овако предано придржавање вишевековне традиције постало је неодрживо. Касније царевице су научиле да је једини начин да сачувају своје царство био да управу и одбрану удаљених области и градова повере својим синовима, који су владали са титулама деспота. Основа свих потоњих сукоба била је расподела апанажа између разгранате владарске породице, из чега је проистицала борба за сам престо. То је посебно дошло до изражаја током дугогодишње владавине Јована V Палеолога. Његов старији син Андроник у

³ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 16

неколико наврата устао је против оца, жељан царске власти. Знаке непослушности показао је још током василевсове посете Угарској, када приликом задржавања цара у Бугарској није учинио ништа како би помогао оцу (с обзиром да је био зет бугарског цара), а већ 1376. године успео је да овлада престоницом и утамничи оца и браћу.⁴ Уз помоћ Османлија Јован V и његови синови успели су да поврате власт, што је проузрковало нову деобу Царства на готово самосталне, удеоне деспотовине.⁵ Ни тад Андроник није мировао те се 1385., уз помоћ Османлија, поново дигао на оружје, али и овог пута безуспешно. Након Андроникове смрти, лета исте године, његову ратоборност наставио је син Јован VII.⁶ Он је уз подршку султана Бајазита 1390. године збацио деду са власти, али га је стриц Манојло сузбио и по четврти пут вратио Јована V на престо.

Василевса Јована V на престолу је наследио млађи син Манојло II. Сам Манојло био је благословен својим мушким потомством. Један од његових синова, Михаило, умро је 1406. године. Најстаријег сина, Јована, одредио је за наследника престола. Његов млађи брат, Теодор, постављен је за деспота у Мореји. Трећи син Андроник именован је 1408. године за деспота Солуна, иако је у то време имао свега 8 година. С обзиром на сужену територију Царства почетком XV века, није остало много територије за деобу, те је цар свог четвртог сина Константина оставио крај себе у Цариграду док се не упразни одговарајућа апанажа.⁷ Тако је изгледала слика Царства у последњим годинама његовог постојања.

Георгије Сфранцес

Основни извор коришћен за израду рада јесте Георгије Сфранцес, великодостојник и дипломата у служби последних царева некада светског царства, Манојла II Палеолога и његових синова, Јована VIII и Константина XI. За разлику од осталих позновизантијских историчара (Халкохондила, Дуке,

⁴ Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, , стр. 387

⁵ Исто, стр. 406

⁶ Исто, стр. 448

⁷ Никол, *Бесмртни цар* , стр. 18

Кротовула) Сфранцес је био сведок пада Цариграда и његових последњих година, као и пероида након нестанка царства. Та чињеница његовом делу даје посебан значај, али он је уједно и “пристрасни посматрач”, као личност блиска Константину Драгашу, са којим је од детињства имао посебан однос крунисан кумством. Сву своју пажњу Сфранцес је посветио пре свега на царски двор у Константинопољу и деспотски у Мореји где је рано почео да игра значајну улогу. Сфранцесово дело се лако чита, будући да је писано јасно и разумљиво, поседује живост романа, а поред тога је један од најважнијих извора за поменути период.

Основне податке о свом животу Сфранцес износи у самој Хроници.⁸ Ту наводи да је рођен 30. августа 1401. године, како каже - “у уторак”. Уопштено се узима да је рођен на Пелопонезу, односно Морејској деспотовини, мада постоје аргументи да је рођен и у самом Цариграду. Рођен је у племићкој породици која је годинама служила на царском двору. Што се тиче етимологије његовог презимена, може се извести закључак да се раније изговарало “Францес” што имплицира на латинско порекло његове породице. Крсташким заузећем Цариграда 1204. године, велики број латинског племства се настанио у Цариграду, а под речју “франак” Византинци нису сматрали само Французе, већ све западњаке. Сфранцесови су били једна од многобројних породица које су потом примиле православље и постали Ромеји.

О угледу породице Сфранцес говори и чињеница да је цар Манојло II поверио Георгијевом оцу и стрицу васпитавање својих синова. Георгијев стриц био је васпитач будућем цару Константину, док је Георгијевом оцу цар поверио васпитање млађег сина Томе. Георгијев брат био је у служби престолонаследника Јована, док је сам Георгије најпре служио деспота Тому, затим био пратилац цара Манојла II, да би на крају ступио у службу Јована VIII и Константина Драгаша.

Како је то природа посла захтевала Георгије и његова браћа су такорећи расла уз царску, па се Георгије још од малих ногу спријатељио са Константином,

⁸ Георгије Сфранцес, стр. 35

коме ће све до његове смрти 1453. године бити човек од највећег поверења. Када је имао свега петнаест година, цар Манојло II одредио је да он и његов отац пођу са царевићем Томом у Мореју, отац као васпитач, а Георгије као трpezник. Међутим, овај план се није оставарио због породичне несреће. Наиме, његова сестра била је удата за великог дукса Монемвасије Григорија Палеолога Мамону. У зиму 1416. на 1417. у тим крајевима избила је куга, која је прво однела Сфранцесову сестричину, затим зета и на крају сестру.⁹ Како сам Георгије наводи, његови родитељи умрли су од туге, а томе је свакако добринела и смрт његовог брата, који је био у служби Јована VIII. После ових тужних догађаја, негов млађи брат се замонашио.

Са шеснаест и по година Георгије постаје пратилац цару Манојлу II, а пред крај царевог живота почиње да добија важне дипломатске мисије, које је помно описао у свом делу, а које ће потом постати његово главно занимање. Први такав задатак било је закључивање мира са султаном Муратом II 1424. године. Из тога се види да је од ране младости сматран за особу од поверења на двору, а учествовао је и у састављању царевог тестаментa и одређен је за једног од његових извршилаца. По тестаменту, Сфранцес је припао његовом сину и наследнику Јовану VIII. У служби цара остао је три године, а потом је 1427. године заједно са царем отпутовао на Пелопонез како би василевс предао Мореју свом брату Константину, јер је млађи брат кир Теодор II одлучио да постане монах (од чега ће на крају одустати). Како сам Сфранцес наводи, путујући у Мореју надао се да ће остати у служби кир Константина, са ким га је од детињства везивало искрено пријатељство и поверење.¹⁰ Када се цар октобра 1428. године вратио у престоницу, Сфранцес је остао у служби свог новог господара, али старог пријатеља Константина.

У служби деспота Константина, Георгије је храбро учествовао у борбама за Патрас 1429. године, и пожртвовано спасио живот свом господару, при чему је био заробљен и рањен.¹¹ Ту је 40 дана држан у нељудским условима, да би

⁹ Георгије Сфранцес, стр 41 цит. 5-1

¹⁰ Исто, стр. 61 цит. 15-2

¹¹ Георгије Сфранцес, стр. 73 цит. 17-8

потом посредовао у предаји града деспоту Константину.¹² У знак захвалности, именован је за господара Патраса. Константин је свом старом пријатељу поверавао најважније дипломатске мисије, између осталог упућујући га више пута на преговоре код султана Мурата II. Када је почетком 1432. године послат као изасланик код цара Јована VIII у престоницу, добио је од њега почасну титулу протовестијарита¹³. У новембру 1437. године цар Јован VIII је на челу велике делегације отпутовао у Италију, а за свог заменика поставио брата Константина, коме је по Сфранцесовим речима одувек био наклоњен, те је и сам Георгије отпутовао са својим господаром у престоницу.

Верно службујући Сфранцес је по свој прилици имао мало времена за приватан живот. Када је 1438. године оженио далеку царску рођаку Јелену, ћерку начелника царске канцеларије Алексија Палеолога Цамблакона, деспот Константин био је кум на венчању.¹⁴ Будући цар био је кум и Георгијевој деци, сину Јовану, који се родио 1439. године. Други син Алексије (који је поживео свега тридесетак дана) родио се на Васкрс 1440. године, а такође га је крстио деспот Константин.

Децембра 1440. Георгије путује на острво Лезбос, како би за свог господара испросио супругу, ћерку господара Митилене Дора Палеолога Гитилузија, госпођу Катарину.¹⁵ Она ће умрети две године касније, због превременог порођаја изазваних невољама које су их задесиле на Лимнсу, где их је напала турска флота.

Године 1441. Георгијева супруга Јелена подарила му је ћерку. Ћерци Тамари кум је такође био деспот Константин, најбољи пријатељ њеног оца.

Исте године у септембру, са својим господаром враћа се за Мореју, где добија нову значајну мисију код султана.

¹² Георгије Сфранцес, стр. 81 цит. 19-1

¹³ Исто, стр. 97 цит. 21-10

¹⁴ Исто, стр. 111 цит. 24-1

¹⁵ Исто. 113 цит. 24-7

Септембра 1442. Сфранцесу се родио син Алексеј, а почетком наредне године деспот је добио Селимврију, а за њеног управитеља поставио је управо Сфранцеса са задатком да је чува и од султана, и од деспота Димитрија, као и од самог василевса. Недуго потом постигнут је договор о размени апанажа између Теодора и Константина, по ком је Константин добио Морејску деспотовину, а Теодор Селимврију. Мада је међу браћом постојало ривалство, чак и отворени сукоби, деспот Теодор је дубоко поштовао Сфранцеса и чак му понудио да остане управник Селимврије.¹⁶

Нова важна дипломатска мисија била је посета Угарском краљу Владиславу III поводом његовог похода против Турака. Наредне године добио је сина Андроника који је поживео свега “осам дана”, а задим се децембра исте године вратио у Мореју.¹⁷

По повратку, године 1446. добио је на управу Мистру са свим околним местима и приходима, што до сада деспоти нису уступили ниједном управитељу. Сфранцес наводи да му је то уступљено због своје “добре службе и кумства и љубави”.

Већ августа 1447. године Сфранцес полази у нову мисију за свог господара. Путовао је у Трапезунтско царство и Грузију, у потрази за невестом, Ово сложено путовање трајало је најмање годину дана. У међувремену, умрли су деспот Теодор, затим Сфранцесов син Алексеје, а потом после 23 године владавине и цар Јован VIII. Сфранцес је затим отпутовао султану како би му саопштио да целокупно мњење Константинопоља за цара жели морејског деспота, са чим се султан сагласио.

Након што је његов господар и кум проглашен за цара, у Мистри, на Сфранцеса је спао деликатан проналаска одговарајуће супруге. Почетком јесени 1449. године он се опет упутио царевима Грузије и Трапезунта ради склапања брака са једном од две владарске породице коју он изабере.¹⁸ Упутио се са

¹⁶ Георгије Сфранцес, стр. 119 цит. 26-2

¹⁷ Исто, стр. 121. 26-10

¹⁸ Георгије Сфранцес, стр. 127 цит. 30-1

богатим даровима, а требао је да испита предности и мане једне и друге стране, да то саопшти цару, а онда ће он донети одлуку. Док је боравио у Грузији, стигла му је вест (фебруара 1451.) о смрти султана Мурата II, а у Трапезунту је са царем Јованом разговарао о тој вести. Том приликом, дознао је да је султанија Мара Бранковић пуштена да се врати својим родитељима, и свом господару изнео занимљив предлог, сматрајући да је брак са султановом удовицом много кориснији. Константину се предлог свидео, те је одмах упутио посланство у Србију. Ђурађ Бранковић је био расположен и спреман на закључење договора, али се томе супроставила Мара која се заклела Богу да ће уколико се ослободи канци неверника никад неће удати за другог мушкарца, него ће служити свом Избавитељу.¹⁹ Због оваког расплета догађаја, Сфранцес се одлучио за грузисјку принцезу, договорио брак, те се септембра 1451. године вратио у Цариград.

Када се пронела вест да султан Мехмед гради тврђаву на Босфору и спрема се за напад на Цариград, Сфранцес је добио задатак да пође у Мореју, како би договорио да један од царева браће крене на Запад и затражи помоћ тамошњих владара, а да други притекне у помоћ престоници. Из Мореје је требао да се запути на Кипар, а онда у Грузију по невесту. Пред сам полазак, цар је Сфранцесу доделио титулу великог логотета,²⁰ и ако формална одлука о именовану није објављена, те се и сам Сфранцес до краја представљао као протовестијарит. Међутим, баш пошто се спремао да пође, султан Мехмед је прешао из Анадолије, па је целокупна мисија одложена.

Када је отпочела опсада Константинопоља, цар је наредио да сваки димарх попише у својој димархији световњаке и монахе способне да учествују у борбама. Цар је потом спискове проследио Сфранцесу да израчуна са колико људи и оружја град располаже. Мала цифра коју је саопштио цару, остала је њихова тајна коју су однели у гроб.²¹

¹⁹ Исто, стр. 137 цит. 31-11

²⁰ Исто, стр. 147 цит. 34-3

²¹ Исто, стр. 155 цит. 35-8

У уторак 29. маја 1453. године пао је Цариград. Василевс Константин погинуо је бранећи свој град. Сам Сфранцес се у том тренутку није налазио уз њега, пошто се по његовом наређењу налазио на другом крају града. Непријатељи су га заробили и продали у ропство. Три месеца касније успео је да се откупи и отпутује у Мистру. Његову децу узели су најпре неки “стари и добри Турци” да би их потом продали старешинама султанових коњушница.²² Сазнавши да су његова деца, султан их је узео за неколико хиљада аспри. Децембра исте године, султан је својеручно убио Сфранцесовог сина Јована,

У том периоду Сфранцес је у Мореји ступио у службу деспота Томе, при чему је добио на управу месташце Кертези. Пролећа 1454. деспот га је због послова упутио у Србију, код деспота Ђурађа и његовог сина Лазара, који је био зет деспота Томе. Међутим, док је Сфранцес ишчекивао брод за Дубровник, султан је због побуне Албанаца кренуо на Србију, па је цело путовање одложено.

Сфранцес се уместо тога упутио у Адријанопољ, где је 1454. године успео да откупи своју супругу Јелену и њену васпитаницу. Наредне године у султановом сарају умрла је његова ћерка Тамара.²³ Не знајући за њену смрт, баш у то неко време, Сфранцес се у име деспота Томе упутио у Венецију, а у Мореју се вратио априла 1456. године.

Током 1459. године браћа Тома и Димитрије су заратили између себе. Како Сфранцес то није могао да гледа, склонио се у луку у Метони где је напето ишчекивао развој догађаја. Док су се браћа гложила, султан је покренуо војску, напао обојицу, и током 1460. заузео читав Пелопонез. Деспота Димитрија је повео са собом у Адријанопољ, где ће овај и умрети, док је деспот Тома успео да побегне на Крф, где му се придружио и Сфранцес. Деспот Тома се потом упутио код папе, Миланског војводе и на друга места. Дуго је убеђивао Сфранцеса да му се придружи, али је овај сломљен болом то одбио и остао.

²² Георгије Сфранцес, стр. 157 цит. 35-11

²³ Исто, стр. 169 цит. 37-10

У Риму је 1465. године умро и деспот Тома, а папа је Томиног старије сина кир Андреја прогласио за владара деспотовине које више нема. Приморан сиромаштвом и сам Сфранцес је у априлу 1466. године отпутовао у Италију. Обраћао се за помоћ кардиналу Висариону, а неко време боравио је и у Риму, у посети Манојлу и Андреју Палеологу, синовима деспота Томе. Након што се поклонио гробовима Петра и Павла, као и других светих у Риму, отпутовао је у Анкону. Одатле је отпловио за Венецију, да би се затим вратио на Крф.

Августа 1468. године Георгије и његова жена су се замонашили. Он је добио име Григорије, а она Евпраксија. Четири године касније Сфранцес је замонашен у велику схиму. Сам наводи у својим мемоарима да се октобра 1476. године тешко разболео²⁴. Од болести је оглувео и остао везан за кревет. Последња белешка у његовој хроници односи се на лето 1477. године. Разболевши се дане је проводио у молитви, припремајући се за смрт која му је стварно дошла као спасење., по свему судећи 1477. године.

Замонашивши се коначно је био слободан од јавних дужности и путовања, те се могао посветити мирном писању своје “Хронике.”. Она је ипак остала недовршена. До нас је доспела у две верзије, краћој и дужој. Краћа верзија, која је аутентичнија (*Chronicom maius*) прати догађаје од 1413. до 1477. године, којима је Сфранцес био савременик, а врло често у њима и лично учествовао као особа блиска тројници царева. Његови мемоари су од непроцењиве важности за осветљавање последњих педесет година византијске историје, јер је као “интимни пријатељ царске породице” био добар познавалац дипломатије, спољне и унутрашње политике, као и дворских прилика. Његове белешке су хронолошки прецизне, из чега се може извући закључак да је он током целог живота водио неку врсту дневника коју је као монах уобличио.

Друга верзија, дужа (*Chronicom maius*), која је позната још као и Псеудо-Сфранцес, прати догађаје од 1258. до 1478. године. Ова компилација настала је неких стотинак година после Сфранцесове “Хронике” која јој чини основу, мада се ослања и на друге поствизантијске изворе попут

²⁴ Георгије Сфранцес, стр. 213 цит. 48-11

Халкохондилове историје или хронике Доротеја Монемвасијског. Сматра се да је ову верзију Хронике саставио монемвасијски митрополит Макарије Мелисург. Он је био један од утицајнијих људи на Пелопонезу који је заједно са братом Теодором опремио 1571. године војску од 5000 пешака и 3000 коњаника како би збацио турски јарам, затим тражио подршку са запада, али пошто је она изостала био је принуђен да се пред турском одмаздом пребаци у Напуљ. Тада је почео да се представља како потомак византијске племићке породице Мелисен. Изгледа да је посетио и Шпанију где је упознао познатог фалсификатора Андреа Димарија. Између 1573. и 1575. године Макарије је отпочео прераду Сфранцесовог животног дела, коме је увећао обим три пута. Осим тога, фалсификовао је и друге списе како би обезбедио доказе за наводно племенито порекло своје породице како би стекао наклоност Рима. Умро је 1585. године и сахрањен покрај свог брата у цркви Светог Петра и Павла у Риму.

До почетка XX века било је прихваћено мишљење да је “Мала Хроника” или настала после “Велике Хронике”, њеним обилатим сажимањем, или су то чак биле белешке које је Сфранцес састављао за живота, водећи неку врсту дневника. Међутим, између 1934. и 1946. године тим научника који су водили Пападопулос, Делгер и Лернец, доказали су безпоговорно да је управо “Мала Хроника” изворно Сфранцесово дело, док је са друге стране “Велика Хроника” настала готово читав век после Сфранцесове смрти и да ју је написао Макарије Мелисург, односно Мелисен.

Аутентични Сфранцесови мемора сачувани су у шест рукописа, док Псеудо-Сфранцес у више од десет, из чега се изводи закључак да је Макаријев спис представљао популарну и коришћену литературу.

Константин – деспот Мореје

Константин Палеолог је рођен 8. фебруара 1405. године. Био је најспособнији међу браћом.²⁵ Према Сфранцесу, цар Манојло који је на престо ступио 1391. године, после смрти оца Јована В, имао је још двојицу синова,

²⁵ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 75

поред шесторице наведених – Константина (Старијег) и Михаила, као и две ћерке које аутор “Мемоара” сматра за небитне, чим о њима не оставља ни слова.²⁶ Царство којим је владао његов отац било је разједињено и полако је нестајало под снажном олујом која је дувала са истока.

О детињству и раним годинама последњег ромејског цара не зна се много. Дубоко је био везан за своју мајку, царицу Јелену Драгаш која је била ћерка српског великаша Константина Драгаша. Често су га називали и Порфирогенитним, пошто је био рођен у Пурпурној одаји царске палате, што га је издвајало од старијег брата Теодора, као и млађе браће Димитрија и Томе, мада не и од најстаријег брата и наследника царског престола, царевића Јована VIII.²⁷ Још од раног детињства остварио је интимне и пријатељске односе са Сфранцесом, о чему је било речи у претходном поглављу, с обзиром да је Сфранцесов ујак био његов васпитач и тотор. Један од Константинових следбеника из потоњих година хвалио је његову вештину у лову, јахању, борбеним вештинама као и његов пустоловни дух, животну снагу и храброст. Може се претпоставити да је од оца Манојла наследио нешто од заповедничког држања, чија је појава уливала поштовање свих током његовог путовања на запад.

Владајућу класу у свету у ком је Константин рођен чинили су припадници разних народа. Било је то друштво које је живело под претњом сталне опасности. Мешовити бракови његових владара представљали су вешто политичко средство преживљавања коме су прибегивали више него икад раније. Сам Константин женио се два пута, а обе његове жене биле су Италијанке.²⁸ Такође, тешко је о њему говорити као о чистокрвном Грку, с обзиром да му је мајка била српског порекла, а отац полуиталијан. Било како било, он је као и већина својих савременика себе сматрао Римљанином, односно Ромејом или Византинцем.

²⁶ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр 53

²⁷ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 18

²⁸ Исто, стр. 19

Када је лета 1422. године султан Мурат II опколио Цариград, Константин је имао свега седамнаст година. Одбраном града командовао је углавном његов брат Јован VIII, који је недуго пре тога крунисан за савладара свог оца и одређен за његовог законитог наследника. Опасада је дигнута, а септембра 1422. цар Манојло је доживео тежак мождани удар и остао парализован²⁹. Иако је након тога живео још свега три године, све послове у Царству фактички је преузео његов син и наследник.

Јован VIII је осетио да је плима са истока незадржива и да је време да се обрати за помоћ Западу. Новембра 1423. пошао је на пут у Венецију и Угарску³⁰, а за регента у Цариграду оставио је свог брата Константина, учинивши га деспотом. Тиме је Јован заобишао брата Теодора, који му је по годинма био ближи. Према устаљеним обичајима, у позној Византији је цара, када би он путовао изван земље, представљао наследник, или личност на коју се, с обзиром на његов савладарски чин, реално помишљало на наследника.³¹ Деспот Константин је био изузетно млад. Био је то његов први сусрет са влашћу. Његов отац, цар Манојло, иако везан за постељу, имао је довољно снаге да саветима помогне сину, и упркос неколико почетних неуспеха, Константину је пошло за руком да са Муратом закључи нови мирновни споразум. Изасланици су били Лука Нотарес, Манојло Мелакрин и Сфранцес.³² У неку руку, био је то понижавајући споразум, али је са друге стране тај споразум обезбедио мир и бар на неко време поштедео престоницу даљих недаћа. Склопљен је и потписан 22. фебруара 1424. године.³³ Што се тиче деспота Константина, он је достојанствено и успешно обавио своју регентску дужност. Његов старији брат Јован VIII вратио се са свог безуспешног путовања по Италији и Мађарској новембра 1424. године.³⁴

Цар Манојло умро је 21. јула 1425. године у седамдесет петој години живота. Јован VIII је и формално постао цар, па је дошло време да Константин добије своју апанажу. Према споразуму који је деспот Константин недавно

²⁹ Никол, *Бесмртни цар*, стр.20

³⁰ Георгије Сфранцес, стр. 55 цит. 12-3

³¹ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 240

³² Георгије Сфранцес, стр.55 цит. 12-4

³³ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 20

³⁴ Георгије Сфранцес, стр.55 цит 13-1

закључио са Османлијама, Турци су дозволили Византинцима да задрже комад земље северно од Цариграда као свој посед. То је територија на обали Црног мора која се протезала од Месемврије на северу до Деркоса на југу. Могуће да јој је припадала и лука Селимврија. Наведено подручје је 1425. године додељено деспоту Константину.³⁵ Гледано са стратешке позиције, овај појас је био значајан јер је чувао северне прилазе Цариграду

По повратку из Венеције, цар Јован VIII је заједно са деспотом Константином свратио у Мореју, у посету брату Теодору, који је показивао жељу да се замонаши.³⁶ Стога је Јован, вративши се у Цариград позвао Константина из Месемврије да он замени брата на месту деспота Мореје. Теодор је на крају одустао од посвећења монашком животу, што је осујетило Константинове намере. Међутим, након очеве смрти, цар Јован VIII одлучио је да Константинову даровитост искористи што практичније и боље. Он је могао добити посебну област у Мореји, јер се његов брат Теодор показао као мало практичан човек. Најпре су Турци 1423. године провалили кроз зид Коринског канала, који је још њихов отац учврстио, окупирали Мореју и скроз је опустошили.³⁷ Потом је Карло Токо окупирао Кларенцу и Елидску низију. Премда је Теодор са њим склопио споразум, Карло га је брзо напустио и наставио своје деловање. Све ове околности навеле су цара Јована VIII да ослободи брата ових неприлика. Он се заједно са деспотом Константином и Георгијем Сфранцесом (који је недуго пре тога званично ступио у службу деспота Константина, успешно наговоривши василевса да му то омогући)³⁸ упутио у Мореју крајем 1427. године. Из Мистре су се упутили и опсели Кларенцу. Опсада Кларанце, коју је Јован VIII покушао да освоји још 1419. поново се показала јаловом. Да би ублажио притисак царевих чета, Токо је одлучио да уз помоћ неколико марсељских бродова нападне византијску флоту. На челима зраћених страна нашли су се Турко Токо, један од Карлових ванбрачних синова и Димитрије Ласкарис Леонтарис. Бродовље Карла Токе је у поморској бици уништено, у близини малог архипелага Ехинади, у уласку у

³⁵ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 21

³⁶ Георгије Сфранцес, стр. 59. цит 15-1

³⁷ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 22

³⁸ Георгије Сфранцес, стр. 65 цит 16-1

патраски залив.³⁹ Пошто снаге браће нису биле довољне да у потпуности овладају новоосвојеним територијама, а снаге Карла Токе да се сачувају све области, он је како би сачувао достојанство понудио руку своје младе братанице Мадалене, при чему би Кларенцу и Елиду добио у мираз⁴⁰. Магдалена је прихватила грчко име Теодора. Управу над Кларенцом преузео је Сфранцес, а венчање је обављено у јулу.⁴¹

Постављање Константина за другог деспота у Мореји, изменило је систем управљања у овој области и водило га новим сукобима у будућности. Деспотовином је до 1428. године управљао један од царева браће. Сада је, међутим, требало да их буде двојица, а ускоро и тројица (Константинов млађи брат Тома, који је и одрастао у Мистри).⁴² Деспотовина је у теорији остала недељива, али се показало да је централна власт која је релативно добро функционисала у XV веку пропала управо у Мореји. Константин се у почетку сместио у Кларенци која му је миразом припала, али је ускоро дошло до сукоба међу браћом.

Док је василевс још боравио у Мистри, деспот Константин је покушавао да га убеди да би било мудро искористити извандредан положај Кларенце за напад на стратешки и трговачки значајну луку Патрас. Одважност Византинаца као да је расла сразмерно са успесима. Као поглавар ове католичне дијачезе, Патрасом је управљао Пандолфо Малатеста. Јула 1428. године тројица браће (Јован, Константин и Тома) напали су Патрас.⁴³ Са собом су водили рођаку Карла Токе која се ту и венчала са деспотом Константином⁴⁴. Георгије Сфранцес, који је сам и учествовао у походу, истиче да је поход пропао јер је Теодор одбио да пружи помоћ браћи⁴⁵. Он се још увек двоумио око свог монашког позива, а истовремено је намесник Патраса био његов шурак. Стога се одлучио да остане у Мистри. Како Патрас није освојен, већ само неколико околних тврђавица,

³⁹ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 245

⁴⁰ Георгије Сфранцес, стр. 65 цит 16-1

⁴¹ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 246

⁴² Никол, *Бесмртни цар*, стр. 23

⁴³ Георгије Сфранцес, стр. 67 цит 16-3

⁴⁴ Исто, стр. 67 цит. 16-3

⁴⁵ Исто, стр. 67 цит. 16-4

склопљен је споразум по ком се они обавезују да деспоту Константину плаћају 500 флорина годишње.⁴⁶

Ускоро је дошло време да се василевс Јован врати у Цариград. Константин је такође био обавештен о томе, те се упутио из Хулмуција у Мистру⁴⁷. Тамо су браћа провела неколико дана, а затим се упутили према Коринту. Одатле је василевс на галијама отпловио према Цариграду, деспот Теодор пошао је истим путем за Мистру, а царевих Тома путовао је са њим до одређеног места да би се потом упутио у Калавриту. Константин се са Сфранцесом и пратњом путио у Востицу. Јер, како деспот Теодор није постао монах, његови поседи нису прешли деспоту Константину, он му је ипак упутио Востицу и друге области попут: Андраса, Каламате, Пидиме, Мане, Нисина, Спиталија, Гребена, Аетоса, Неокастропа, Архангелоса и других.⁴⁸

Пре одласка, василевс је позвао Константина у Мистру (који се после напада на Патрас са супругом вратио у Хлумуци) на договор. Ту су се Константин и Сфранцес састали и договорили да још једном крену на Патрас. Ако би овог пута поход био успешно окончан, Константин би остао у Мореји, а његови црноморски поседи биће предати василевсу, а ако би пропао, повукао би се у Цариград сачувавши своје поседе на обали Црног мора и, задржавши Кларенцу и земље које је добио као мираз.

Упутивши се из Вотице патраским путем, деспот се упутио у Кларенцу и Хулмуци. Андроник Ласкарис Падијатис послат је у Патрас неким послом и док је тамо боравио са њим су преговарали одвојено свештеници и световњаци тврдећи да, ако деспот жели, они имају начина како да изведу да град падне у његове руке. Ипак, Ласкарис је одбио предлоге становника града јер их је сматрао немогућим⁴⁹. Деспот је са Сфранцесом током боравка у Кларенци приступио изради планова за напад на град и упутио више писама онима који су се састајали са Педијатисом да се распитају о стању у граду. Донета је одлука да се састану на месту које се назива “код три цркве”, јер су се ту у старини

⁴⁶ Георгије Сфранцес, стр. 67 цит. 16-5

⁴⁷ Исто, стр. 67 цит. 16-6

⁴⁸ Исто, стр. 69 цит. 16-7

⁴⁹ Исто, стр. 69- цит. 17-2

налазиле цркве, у близини патраских винограда.⁵⁰ Ту би сачекали људе који би их детаљно обавестили о стању у граду. Ако град буде спреман да се преда- нек се преда,а ако не, доћи ће до отвореног напада.

Напад је уследио 20. марта 1429. године. Деспот је повео све своје трупе на Патрас. Времно се цео подухват претворио у дугу опсаду. У једном од сукоба, смртно је рањен Константинов коњ, али сам деспот није био ни рањен ни заробљен. Његов верни пријатељ Сфранцес спасао му је живот, мада је том приликом сам био рањен и утамничен.⁵¹ Ослобођен је 23. априла, више мртав него жив. Замолили су га да се писмено обрати свој господару како би са архонтима града закључио мир, што је и било и учињено. Надбискуп града Малатеста је отишао у Италију по помоћ. Ако се не буде вратио до краја месеца, браниоци ће град предати Константину. Предали су му тврђаву Саравалу уз услов да прекине опсаду и врати се у Кларенцу.

Како се надбискуп није вратио, Константин је поново дошао под зидине Патре да би подсетио старешине на дато обећање. Они су се потом састали у цркви Светог Андрије и одлучили да прихвате Константина за господара.⁵² Како је успео у намери да овлада Патрасом, Константин је остао у Мореји. Међутим, тврђава на брду изнад града остала је у рукама надскупца Малатесте и није се предавала наредних дванаест месеци.⁵³ Константин је овладао тврђавом маја месеца, наредне године, због глади и других недаћа које су избиле.⁵⁴

Ипак, заузимање Патраса није могло да прође неопажено од стране Османлија. Султан Мурат је одмах послао двојицу изасланика. По речима Георгија Сфранцеса султан је поручио да Патрас припада искључиво њему и да ће само њему плаћати харач. Такође, тражио је да се опсада града подигне, иначе ће покренути војску против деспота. Деспот Константин је вешто покушао да се извуче поручивши да се прибојавао да грађани Патраса град не

⁵⁰ Георгије Сфранцес, стр.71 цит. 17-5

⁵¹ Исто, стр. 73 цит. 17-8

⁵² Никол, *Бесмртни цар*, стр. 25

⁵³ Исто, стр. 25

⁵⁴ Георгије Сфранцес, стр. 95 цит. 21-3

предају Каталанцима, непријатељима обе стране (султана и деспота). Стога, како би предупредио њихове намере одлучио је да их у томе спречи.⁵⁵ Такође, упутио је Сфранцеса Мурату и Турхану (заповеднику Тесалије) који је после дужих преговора успео да их одобровољи и спречи одмазду. Такође је послао посланство папи и Млечанима.

Сфранцес се затекао у Наупакту, јер је био на путу да василевса обавести о дешавањима око Патраса, када је на каталонској галији стигао митрополит Пандолфо Малатеста.⁵⁶ Он је пловећи покрај острва на пола пута дознао да је град пао, те се искрцао на обали Навпактоса да испита шта се тачно догодило. Малатеста је покушао да придобије султана и Турхана, пославши им писма, да уложи протест на грчку окупацију града.⁵⁷ Непослушни Каталанази, које је довео у испомоћ, нису били много заинтересовани да поврате Патрас, већ су се окренули плачкању и на свом путу до Кларенце опљачкали и опустошили обалу⁵⁸. Константин је откупио град од њих за 6000 млетачких дуката, али га је на крају сравнио са змљом како не би постала упориште пирата.

У међувремену, браниоци Патраса су одлучили у јулу 1430. године да се предају деспоту. У цркви Светог Николе, народ Патраса свечано је положио заклетву на верност деспоту, а од Сфранцеса су тражили да буде њен управитељ⁵⁹. У новембру постао је први византијски управник града који је тријумфално враћен под окриље царства после две стотине двадест пет година окупације.

У Новембру 1429. године, недуго након Константинове победе над Патрасом, његова супруга Мадалена Теодора умрла је у Стамерону на Елди. Њихов брак трајао је мање од осамнаест месеци, а ова трагедија тешко је погодила деспота. Сахрањена је у Кларенци, али су њени посмртни остаци пренети потом у Мистру,⁶⁰ Пар месеци касније, могуће у жељи да буде што ближи Мистри, деспот Константин је склопио нови споразум са својим братом,

⁵⁵ Георгије Сфранцес, 83 цит. 19-5

⁵⁶ Исто, стр. 89 цит. 20-2

⁵⁷ Никол, *Бесмртни цар*, стр.26

⁵⁸ Георгије Сфранцес, стр. 95 цит. 21-4

⁵⁹ Исто, стр. 89 цит. 19-11

⁶⁰ Никол, *Бесмртни цар*, , стр 28.

царевићем Томом⁶¹. Престоница Томине апанаже налазила се у Калаврити. Марта 1432. године он се сложио са деспотом Константином да замене територије, при чему је Константин преместио свој двор у Калавриту, а Тома у Елиду.⁶² Била је то пријатељска размена, највероватније одобрена од самог цара, али и од деспота Теодора који је још увек столовао у Мистри.

Лета 1435. године умро је господар Атине и Тебе Антонио дел Ачајоули, а на молбу његове супруге Сфранцес је послат са аргировуљом и са војском да заузме Атину, а њој да преда другу област у Мореји. Ипак, Турхан их је предухитрио, опсео и заузео Тебу. Необављеног посла, Сфранцес се вратио од Хексамилiona до Стилирије, где је деспот чекао млетачке бродове да га превезу у Цариград.⁶³ Ту је донета одлука да се врати Турхану, који се налази у Теби, и поново покуша да преговорима добије Атину, али без успеха.

Пријатесљки односи међу браћом нису били дугог века. Основ свих сукоба било је питање превласти. Наиме, василевс Јован женио се три пута, али за собом није оставио потомка који би га наследио на престолу. Из овог се може извући закључак да би га, кад за то дође време, требао наследити један од његове браће. Чињеница је да је он највише поверења полагао на брата Константина, што је изазивало велику завист и љубомору деспота Теодора. Фактичко стање у односу међу браћом било је познато и у европском западу. Августа 1435. године цар је позвао Константина у престоницу⁶⁴. Теодор, забринут да је питање наслеђа престола тим чином решено, стигао је истим глалијама у престоницу.⁶⁵ Како саопштава Сфранцес, који је са својим господаром допутовао у Цариград, деспот Константин се залагао да двојица остану са царом у престоници (Теодор и Димитрије), а он и царевић Тома заједно у Мореји.⁶⁶ Константинове амбиције о царској титули су устукнуле пред могућношћу да Теодора потисне из Мореје. Из тих разлога, деспот Константин је отпутовао у Мореју, а свог заступника Сфранцеса послао

⁶¹ Георгије Сфранцес, стр. 97 цит. 21-11

⁶² Никол, *Бесмртни цар*, 7, стр. 28

⁶³ Георгије Сфранцес, стр. 99 цит. 22.-1

⁶⁴ Исто, стр. 99 цит. 22-2

⁶⁵ Исто, стр.101 цит. 22-7

⁶⁶ Исто, стр. 103 цит. 22-8

Турцима, како би их придобио на своју страну⁶⁷. Међутиим, ни Јован ни Теодор новонасталом ситуацијом нису били задовољни. Њихова међусобна нетрпељивост трајала је годинама. Теодор се задржао уз автократора бар до половине септембра 1436, потом се вратио у Мореју.⁶⁸ Између три брата распламсао се нови рат.⁶⁹ До краја 1436. године из престонице су упућена два изасланика (Дионисије- каснији митрополит Сарда и Георгије Дисипат). Тек трећа мисија коју је предводио потоњи патријарх Григорије Мамас дозвола их је памети.⁷⁰ Договорено је да Константин отпутује и настани у Цариграду где би као регент заменио цара током његовом одсуства, а да деспоти Теодор и Тома преузму Мореју.⁷¹

Василевс Јован VIII се у то време још једно спремао да отпутује у Италију, а Константин је поново требао да га замени као регент. У изворима пак нема никакве назнаке о његовој номинацији за савладара. Али, његово прозивиођење у регента по други пут указује да је био предодређен за наследника трона. Врло је карактеристично да су изасланици Базелског сабора 1435. носили са собом писмо и за Константина Драгаша.⁷² Зашто би се сабор посебно обраћао Драгашу ако није био обавештен о његовом положају у држави Ромеја

На сабору у Фиренци јуна 1439 године донет је акт о сједињењу грчке и латинске цркве чиме је остварена уније. Акт су потписали сви припадници византијске делегације, осим једног.

Када је василевс отпутовао на сабор, султан је одлучио да удари на Цариград. Поротив њега је послао војску, не толико велику да је заузме, већ само да натера цара да се врати. По Сфранцесовим речи султана је одобрио Халил паша, па до целог похода није дошло. ⁷³

⁶⁷ Исто, стр. 103 цит. 22-9

⁶⁸ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 302

⁶⁹ Георгије Сфранцес, стр. 103 цит. 22-10

⁷⁰ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 29

⁷¹ Георгије Сфранцес, стр. 103 цит. 22-11

⁷² Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 300

⁷³ Георгије Сфранцес, стр. 109 цит. 23-10

Константиново регенство окончало се фебруара 1440. године. Разлог зашто није отпутовао за Мореју одмах била је његова жеља да се поново ожени. Избор је пао на Катарину Гатилузију, ћерку ђеновљанског господара Лезбоса. По наређењу свог пријатеља, Сфранцес је 1440. године отпутовао на Лезбос и уговорио брак.⁷⁴ На царским бродовима у Митилину је допутовао и депоспот Константин и венчао се поменутом Катарином Гатилузијом⁷⁵. По повратку у Мореју Константин је свом млађем брату Димитрију, који је од повратак из Италије добио своју апанажу на Црном мору, предложио да замене поседе. У том циљу послао је Сфранцеса василевсу и султану са поруком да, ако цар пристане, оде Димитрију у Месамверију и преда све Константинове поседе у Мореји, а да Константин поново дође у Цариград како би добио Селимврију и старе поседе.⁷⁶ Василевс је аминовао ову намеру, Медутим ова мисија је пропала јер је сам здрав разум налагао Димитрију да је оваква размена апсурдна. Према Халкохондилу, василевс је већи део земље који је требао да преда Димитрију, хтео на силу да му одузме⁷⁷. Димитрије се за помоћ обратио Турцима. Заједничка Димитријева и султанова војска појавила се пред Цариградом 23. априла 1442. и све до 6. августа пустошила његову околину.⁷⁸ Деспот Константин је пошао из Мореје у помоћ Цариграду и пролазећи кроз Митилину узео своју супругу и стигао на Лемнос⁷⁹. Ту је био изложен нападима турске флоте која је сазнала за његов долазак⁸⁰. Деспотица је престрашена догађајима и након превременог порођаја преминула исте године.⁸¹ Убрзо после тога Турци су отпловили, а Константин је тек у новембру стигао у Цариград. До тад је Димитријева опсада већ пропала. Мир који је склопљен најкасније до априла 1443. године није, међутим, означавао потпуни прекид непријатељства, што се види из жалби Теодора Каристина, царског представника у Млечима, пред сенатом маја 1443. Међутим, мир са султаном није значио и измирење међу браћом. До њега је дошло тек јуна 1443. судећи према једној краткој хроници.⁸²

⁷⁴ Георгије Сфранцес, стр. 113 цит. 24-7

⁷⁵ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 33

⁷⁶ Георгије Сфранцес, стр. 115 цит. 25-1

⁷⁷ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 327

⁷⁸ Исто, стр. 327

⁷⁹ Георгије Сфранцес, стр. 117 цит. 25-4

⁸⁰ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 34

⁸¹ Георгије Сфранцес, стр. 117 цит. 25-4

⁸² Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 329

Након повлачења Турака, постало је јасно да нико од браће нема довољно снаге да наметне своју вољу. Димитријева област је стога остала неокрњена, ако није чак залагањем султана проширена на унутрашњост.⁸³ Цар је опет попустио пред Драгашевим захтевима. Деспот Константин је добио од цара Селимврију марта 1443., где је поставио Сфранцеса као управника с наредбом да је заштити и од султана и од деспота Димитрија, као и од самог цара⁸⁴. У јуну исте године у Цариград је допутовао изасланик деспота Теодора, Лав Франкопул, са новим предлогом⁸⁵. Овог пута, Теодор је нудио Мистру у замену за Константинову управу над Селимвријом⁸⁶. Овај договор приближио је Теодора Цариграду, а Константина учинио деспотом главног града Мореје. Октобра 1443. године Константин ступа у службу у Мистри, а истим бродом у Цариград је допловио Теодор.

Преузевши управу над Мистром, Константин се окренуо утврђивању Мореје. Са деспотом Томом, који је управљао некадашњом Ахајском кнежевином, никад није имао проблема. Браћа су отпочела радове на обнављању бедема дуж Коринта.⁸⁷ Турци су га 1423. године лако пробали, а затим 1431. и уништили. До краја марта 1444. године зид је у потпуности реконструисан и назван Хексамилион, или “зид од шест миља”.⁸⁸

Како Сфранцес бележи, неколико дана након његовог доласка у Мистру, ка Цариграду је са мноштвом бродова кренуо кардинал и вицеканцелар и папин католички изасланик Ђулијано Чезарини повдом похода краља Угарске против Турака.⁸⁹ Константин је био у сталној преписци са Римом. Био је свестан ових припрема и жарко желео да узме учешће. Чим су радови на Хексамилиону били завршени, лета 1444. године, он је кренуо у поход али не против Турака, већ својих латинских суседа.⁹⁰ Изненађујући успеси Константина, и брзина којом су они остварени пробудила је наду ренесасу Царства. Нема сумње да је био

⁸³ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 329

⁸⁴ Георгије Сфранцес, стр. 117 цит. 25-6

⁸⁵ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 330

⁸⁶ Георгије Сфранцес, стр. 117 цит. 25-7

⁸⁷ Исто, стр. 119 цит. 26-3

⁸⁸ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 38

⁸⁹ Георгије Сфранцес, стр. 119 цит. 26-4

⁹⁰ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 43

охрабрен речима са запада. Папини крсташи су кренули из Угарске низ Дунав према Црном мору. Мурат, суочен са претњама и на истоку, молио је за примирје. Оно је склопљено у Сегедину 1444. године. Константин је био упућен у то, будући да је посало Сфранцеса на консултовање са вођама похода. Како је Чезарини разрешио угарског краља заклетве дате султану, Константин је покренуо војску и ударио на Атику. Атиком је у то време владао Нерио II Ачајуоли као турски вазал. Константин је са војском упао у Атику и присилио Нерија да преда Атину и Тебу, као и да плаћа данак који је до тад плаћао султану.⁹¹ Са друге стране, папини крсташи нису стигли даље од Варне, где су до ногу потучени. Варна је била далеко од Мореје и није спречила Константина у даљем напредовању. нашао је савезника у Филипу V од Бургуније који је послао једну чету од 300 војника која је стигла 1445. године. Деспот их је придружио сопственим трупима и кренуо у поход кроз централну Грчку, кроз Беотију, Фокиду и планину Пинд на северу Тесали где су Власи и Албанци радосно поздравили као свог господара. Константинов гувернер Востице, Константин Кантакузин, прешао је Корински залив и протерао Турке из неколико градова Фокиде. Западне силе, пре свега Млечани, уложили су оштар протест. Атински војвода се чак обрадио за помоћ Турцима.

Још увек под утиском победе код Варне султан Муран се у зиму 1446. године ставио на чело велике војске и кренуо према Мореји. Константин се са брадом Томом утврдио на Хексамилиону. Турска војска је стигла до зида 27. новембра. Константин је послао гласника да се договоре око мира, али га је Мурат бацио у тамницу и тражио да се зид савни са земљом. Деспот је то одбио.

У свим нормалним околностима Хексамилион би издражо, али времена су се променила. Султанова војска је тешком артиљеријом зидине претворила у рушевине а његове браниоце побила⁹². Деспоти Тома и Константин су се спасили бекством. Султан је потом поделио своју војску. Део војске којим је командовао Турхан бег кренуо је према Мистри, а војска под султановом командом дуж северне обале Мореје. Била је ово казнена експедиција. Време

⁹¹ Никол, *Бесмртни цар*, стр.44

⁹² Георгије Сфранцес, стр. 123 цит. 28-3

није било погодно за даље војевање, па се турска војска повукла остављајући за собом опустошену и расељену Мореју. Сан о препороду био је децембра 1446. срушен и потоња политика Константина у Мореји, у којој је остао још око две године, сводила се на плаћање харача султану.⁹³

Јуна 1448. године Константинов брат Теодор умро је од куге на свом поседу у Селимврији.⁹⁴ Исте године, 31. октобра, преминуо је и василевс Јован VIII⁹⁵. Сахрањен је у манастиру Пантократора. Константин, Димитрије и Тома остали су једини наследници престола. Осим тога, сви су знали да је покојни василевс највише пажње посвећивао брату Константину. То мишљење делила је и њихова мајка, царица Јелена Палеолог, чије је мишљење и превагнуло

Василевс

Вест о царевом смрти дочекала је Константина у Мистри. Тома је дошао у Цариград 13. новембра.⁹⁶ Он није знао за василевсову смрт, а за њу је чуо док је пролазио поред Галипоља.⁹⁷ Димитрије такође није губио време, већ је похитао из своје престонице Селимврије. Могућност избијања рата спречила је царица мајка Јелена. Она је користивши право регенства купила потребно време да Константин допутује из Мореје.⁹⁸ Он је одувек био њен миљеник, који је уз породично име Палеолог, носио и њено породично име Драгаш. Без обзира што у потпуности није јасан термин, искоришћен у једној краткој хроници, смисао реченице о преузимању власти Константина Драгаша врло је индикативан: уз Драгаша који је преузео царство, боравила је и његова мајка Јелена, у монаштву названа Ипомона, као нека врста савладара.⁹⁹ Тома је без поговора прихватио њену одлуку и тако су Димитријеве интриге биле одбијене¹⁰⁰. Упутно је претпоставити да је Константин, имајући за собом подршку автократора (током његовог живота) и папина обећања за помоћ, морао да буде привлачнији

⁹³ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 343

⁹⁴ Георгије Сфранцес, стр. 123 цит. 28-5

⁹⁵ Исто, стр. 125. цит. 28-7

⁹⁶ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 52

⁹⁷ Георгије Сфранцес, стр. 125 цит. 29-1

⁹⁸ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 52

⁹⁹ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 266

¹⁰⁰ Георгије Сфранцес, стр. 125 цит. 29-2

престоничким архонтима неко сам Дримитрије¹⁰¹. Драгаш је за себе успео да веже и најбогатијег представника цариградске аристократие, Луку Нотареса. Овог архонда, месазона и трковца Сфранцес је једноставно описао као “честитог и доброг човека.”¹⁰²

О целој ситуацији прво је обавештен султан Мурат. Царица је овластила Георгија Сфранцеса као апокрисираја како би му саопштио да “мајка, браћа и старешинство по узрасту, и врлина, и љубав готово свих у Константинопољу говоре у прилог томе да василевс треба да постане кир Константин”.¹⁰³ Султан се сагласио са том одлугом и послао Сфранцеса натраг са даровима и почастима. Тих дана су из престонице, по налогу царице мајке, послати за Мореју архонти Алексије Филантропин Ласкарис и Манојло Палеолог Јаргос, којима се придружио и деспот Тома.¹⁰⁴ У Мистру су стигли 6. јануара 1449. Они су вероватно имали овлашћења да новог цара обавесте о његовом именовану. То је требало да претходи курнисању које би обавио патријарх. Ипак, у Мистри није постојао патријарх. Исто тако, у изворима нема доказа да је неки од ондашњих епископа преузео на себе да крунише новог цара. Из тога прозилилази да је царска титула Константину додељена у грађанској церемонији, највероватније у деспотској палати, 6. јануара 1449. године.¹⁰⁵ Дванаестог марта, цар Константин је на каталонском броду допутовао у Цариград.¹⁰⁶ Не само Константину најближи Сфранцес, него и остали извори сагласни су у мишљењу да Драгаш никад није крунисан за цара. Стога једна вест из једне кратке хронике, премда је у осталим детаљима изузетно прецизна, мора бити одбачена као неистинита.¹⁰⁷ Две недеље касније преузео је све неопходне кораке да осигура своју власт, пре свега потврђујући мир са Туцима. Управо из овог разлога потоњи историчар Дука истиче да Константин никада заправо и није крунисан за цара и да је последњи ромејски василевс био управо Јован VIII.¹⁰⁸ Према Дуки, чак су и Турци пред пад Цариграда били свесни да положај Константина није до краја правно детерминисан, што су покушали да искористе за себе, пошто “Цар

¹⁰¹ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр.323

¹⁰² Исто, стр. 323.

¹⁰³ Георгије Сфранцес, стр. 125 цит. 29-3

¹⁰⁴ Исто, стр. 127 цит. 29-4

¹⁰⁵ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 53

¹⁰⁶ Георгије Сфранцес, стр. 127 цит. 29-5

¹⁰⁷ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 194

¹⁰⁸ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 53

Константин, осим што су га звали царем Ромеја, нити је био крунисан, нити је због предсказања имао намеру да се крунише”.¹⁰⁹ Ипак, без обзира на крунисање које није обављено, Драгаш се пуноправно назива автократором.¹¹⁰ Деспоти Тома и Дитрије, пошто су у Цариграду у присуству цара, мајке и архоната положили свечане заклетве и измирили се, отпутовали су у Мореју.¹¹¹

Пошто је Константин проглашен за цара, питање његовом наследства постало је још актуелније. Георгије Сфранцес је поново послат са циљем да нађе одговарајућу супругу за свог господара, сада цара. Он је октобра 1449. године отпутовао у Грузију код цара Георгија VIII, као и код цара Трапезунта Јована Комнина како би донео одлуку која владарска кућа може да понуди одговарајућу невесту.¹¹² Он је на овом путовању провео две године.

Сфранцес је у фебруару 1451. године сазнао за недавну смрт султана Мурата. Његов наследник Мехмед II био је млад, енергичан, амбициозан и непријатељски расположен према хришћанима. Сфранцес је сматрао да је једини начин да се обузда и држи под контролом био да се његова маћеха, коју је дубоко поштовао и чак називао мајком, уда за Константина.¹¹³ Била је то Мара Бранковић, ћекра српског деспота Ђурађа Бранковића. Константин је био одушевљен кад је примио извештај и овакво Сфранцесово гледиште. Цар није губио време, већ је одмах упутио Манојла Палелолога српском деспоту¹¹⁴. Међутим, све наде је распршила сама Мара која се зарекла, да ако се икада ослободи канци неверника, посветити Богу, живећи у целибату.

Након овог Сфранцес је, нити једном речју не објашњавајући свој став, одлучио да Константин треба да се ожени Грузијском принцезом. Са нацртом уговора Сфранцес се на млетачком броду искрцао у Цариград 14. септембра 1451. године водећи са собом Грузијском изасланика.¹¹⁵ Цар је обећао богату награду свом пријатељу, одмах је саставио документ, потписао га и предао

¹⁰⁹ Ђурић, *Сумрак Византије*, стр. 195.

¹¹⁰ Исто, стр. 195

¹¹¹ Георгије Сфранцес, стр. 127 цит. 29-7

¹¹² Исто, стр. 127. цит. 30-1

¹¹³ Исто, стр.131 цит. 31-1

¹¹⁴ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 62

¹¹⁵ Исто, стр. 62

грузијском емисару да га однесе назад.¹¹⁶ Договорено је да се наредног пролећа Сфранцес врати у Грузију, како би невесту у пратњи бродова довео у престницу.

Један од великих удараца за цара била је смрт његове мајке, Јелене Драгаш, која је преминула 23. марта 1450. године.¹¹⁷ Константин је био једини од шесторице синова који је усвојио и њено српско породично име Драгаш, а од мајке је често тражио утеху и савет. Некако баш у то време, изгледало је да се већина министара не слаже са царевом политиком. На византијском двору владала је борба за престиж и утицај: Сфранцес који је и сам у томе учествовао описао је у то својим мемоарима.

Како се су почетком 1451. године пронели гласови да се султан спрема да дође до Стетнона и подигне тврђаву код Асоматоса, цар је одлучио да пошаље у Мореју једног од своје браће, који на то пристане, како би у случају нужде пазио на султана, а другог да пошаље владарима Запада.¹¹⁸ Он је саопштио Сфранцеу да намерава да у Мореју пошаље једног од угледника који би лично пренео његову поруку у пет тачака.¹¹⁹ Тачке је било потребно изнети једну по једну (како која буде одбијана), и само у случајну нужде пету тачку. Потом, Сфранцес би се требао упутити василевсовој рођаци на Кипар Јелени Палеолог, ћерци Константиновог брата морејског деспота Теодора II. Она је саопштила да има нешто важно да каже, ако је могуће лично, ако не онда преко оног за кога мисли да је поуздан¹²⁰. Трећа станица на овој мисији била је Грузија, где је Сфранцес требао да покупи своју нову господарицу и супругу василевса Константина.¹²¹ Међутим, околности су поново биле против цара.

Сфранцесово мишљење о новом султану Мехмеду II временом се показало као исправно. Био је то далеко опаснији човек него како се у почетку учинило. Када је 1451. године наследио оца на власти имао је само деветнаест година. Неко време успешно је прикривао своју насилничку природу. Међу хришћанима

¹¹⁶ Георгије Сфранцес, стр. 141 цит. 32-9

¹¹⁷ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 80

¹¹⁸ Георгије Сфранцес, стр. 141 цит. 33-1

¹¹⁹ Исто, стр. 145 цит. 33-7

¹²⁰ Исто, стр. 145 цит. 33-8

¹²¹ Исто, стр. 145 цит. 33-9

и Истока и Запада распрострањило се мишљење да је нови владар млад и незрео човек и да га је лако обманути. Сам Константин је одмах послао своје изасланике како би са султаном склопио пријатељске односе и примирје. Султан је емисара убедио у своје добре намере и чак се заклео Алахом, Пророком, Кораном, анђелима и анђелчићима да ће до краја живота живети у миру са царом и његовим градом.¹²²

Ипак, Константин се није дао обманути. Били су му потребни савезници. На Млечане није могао да рачуна јер је током 1450. расписао нове порезе на њихову робу. Млетачка делегација је уложила оштар протест са претњом да ће затворити и преместити своју колонију. Размирице су настављене и наредне године, а по Муратовој смрти дужд је склопио нови споразум са младим султаном. Константин је добро знао да ће Млетачка ставити своје интересе изнад Града, и да ће се лако снаћи и у случају његовог пада. Сећање на катастрофу у Варни још увек је потресао Западну Европу. Већина њених владара налазила се у међусобним сукобима. Једини западни владар који је и даље изражавао забринутост био је Алфонсо V од Арагона.¹²³ Чак је и папство било уљуљкано привидним осећајем сигурности након смрти кољача из Варне Мурата. Почетком априла 1451. Константин је послао изасланика новом, Николи V. Са собом је носио изјаву Синаксиса, написану по царевом наређењу. Константин се надао да ће папа увидети тешкоће са којим се суочавао, покушавајући да црквено јединство учини прихватљивим у својој земљи. Папа је одговорио ултиматумом. Напетост у Цариграду још више је порасла када се прочуло да папа намерава да пошаље свог легата који ће у цркви Свете Софије одржати службу поводом сједињења цркава. Гласине нису биле без основа. У град је стигао Исидор, бивши митрополит Кијевски, октобра 1452. године.¹²⁴

Хришћани нису били сами у заблуди да се не треба плашити новог султана. Ту заблуду су гајили и неки муслимани из Мале Азије. Неки су се чак и побунили јесени 1451. године, покушавајући да успоставе независност.¹²⁵

¹²² Доналд Никол, *Бесмртни цар*, стр. 65

¹²³ Исто, стр. 66

¹²⁴ Исто, стр. 68

¹²⁵ Исто, стр. 69

Међутим, Мехмед је ову буну угасио толиком жестином да је свима скренуо пажњу колика је заправо његова моћ.

Мало пре тога, василвес је Мехмеду послао поруку, која је од све прилике била срачуната да га разбесни. Односно, у Цариграду је неко време живео изгнани унук покојног султана Сулејмана, Орхан. Он је уз Мехмеда био једини живи Османов наследник, односно једини претедент на престо. Из тих разлога Мехмед се сложио да плаћа Константину годишњи данак да би цар држао Орхана у заточеништву. Међутим, Константин се жалио да годишњи данак није довољан. Он је безобзирно од Мехмеда тражио да га удвостручи: тиме је несмотрено султану ставио до знања да у Орхану има таоца, претедента и да би могао пасти у искушење да га пусти.¹²⁶

Поруку у Бруси је примио Мехмедов везир Халил паша. Султанов одговор био је лаконски. Он је једноставно одговорио да ће испитати захтеве, донети праведан и частан суд о њима чим се врати у Једрене. Склопивши примирје са побуњеницима у Малој Азији прешао је зиме 1451. године Босфор. По његовом мишљењу, Константин је својим захтевима прекршио заједнички споразум из марта 1451. године. Константин је направио суднобносну грешку у процени свог противника. Стога је Мехмед опозвао све оне мале уступке које је доделио Грцима и издао наређење о почетку опсаде Цариграда. Била је то, заправо, његова главна амбиција од часа када је наследио свог оца. Сад је куцнуо час да се она испуни

Пад Цариграда

Одмах по повратку у Једрене султан је почео да планира изградњу тврђаве на европској обали Босфора. Тридесет пет година раније, његов прадеда Бајазит, подигао је сличну тврђаву на азијској обали мореуза. Био је то Анадоли хисари. Мехмед је отпочео изградњу на супротној страни, на Мореузу код Асоматоса.¹²⁷ Остао је познат као Румели хисари. Турци су је називали и Богаз-Касен, а Грци

¹²⁶ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 69

¹²⁷ Георгије Сфранцес, стр.153. цит. 35-1

Лемокопија што би значило “нож под грлом”.¹²⁸ То му је обезбедило целокупну контролу над Босфором, да ни један брод, велики или мали, не би могао да прође пловећи из Црног мора, као и да би обезбедио лако пребацивање својих трупа. У пролеће 1452. становници Цариграда су са својих зидина могли немоћно да гледају на изградњу овог горостаса. Градња је отпочела 15. априла, а завршена исте године у августу. Константин је уложио протест, пославши гласнике. Он је објаснио да је султанов предак Бајазит са поштовањем затражио дозволу за градњу. Међутим, нови султан није имао намеру да се правда.

Због изградње тврђаве Турци су порушили неколико цркава и објеката које су им сметале. Грчко становништво уложило је протест и било масакрирано. Ништа боље нису прошли ни земљорадници из Епивата који су протествовали због коња и товарне марве која се напасала на њиховим пољима. Султан је послао своје чете које су побиле око четрдесетак сељака.¹²⁹ Историчар Дука верује да је управо ово био повод за сукоб. То је изазвало цара које је објавио рат, јуна месеца. Он је чак и раније намеравао да започне борбу како би спречио изградњу тврђаве, али су га чланови Синклита разуверили речима да прво сачека и види шта султан заправо намерава. Ако подигне тврђаву, сматрали су, лако ће је заузети јер је ближа њима (Грцима).¹³⁰

Турски историчар Турсун бег преноси сличну верзију о почетку сукоба. После тога, они унутар зидина су помислили да је то почетак рата, те су затворили капије. Унутар зидина Града нашли су се неки од султанових официра, које је цар упутио са пратњом у логор. Султан се расрдио. Није прихватио извињења већ је узвратио ултиматумом “или предајте град, или се припремите за бој.”¹³¹

Султан је у међувремену изградио Румели хисар. Подигао је три моћне куле, две копнене и једну морску, при чему је ова била мало виша од две копнене. Зидови су били широки двадест две стопе, а унутрашња ширина куле тридест

¹²⁸ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 72

¹²⁹ Исто, стр. 72

¹³⁰ Псеудо-Сфранцес, стр. 220

¹³¹ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 73

две стопе. Затим је куле прекрио оловом, добро осигурао и поставио гарнизон.¹³²

Константин је приступио прикупљању преосталих залиха и намирница и обнављању зидина. На Запад је упутио хитне захтеве за помоћ. Млечани су одговорили фебруара 1452. године. Они су се саосећали са царом, али су били преокупирани својим ратом у Ломбардији. Највише што су урадили било је слање бродова са товаром барута и оклопа у Цариград. Међутим, променили су мишљење када је султан објавио да сви бродови који буду пловили Босфором морају плаћати царину. Они који то одбију биће потопљени топовском ватром. Новембра 1452. године један млетачки борд се оглушио о заповест. Топови су запуцали, брод потопљен, а капетан и посада који су се домогли обале побијени по кратком поступку.¹³³

Константин је послао гласника у Мореју, тражећи да један од браће одмах дође у Цариград и помогне му. Султан је предвидео ову ситуацију. Да би их задржао на њиховој територији, наредио је Турхану и његовим синовима Ахмеду и Омеру да са великом војском нападну Мореју.¹³⁴ Како је поново овладао утврђеним зидом на Превлаци, обе стране претрпеле су велике губитке. Пошто су Грци били малобројнији, принуђени су на повлачење. Цела Мореја је била похарана, од Коринта до Месеније.¹³⁵ По напуштању Коринта, Турханове трупе су напредовале кроз централне области полуострва, рушиле, палиле, пљачкала, одводиле локално становништво у робље. Потом је ушао у Аркадију, спуштајући се према Месинијском заливу. Упутио се путем од Истома, заузимајући све области око Месиније па до Мантинеје. Показало се да је тај пут исувише тесан за његову огромну армију, стога ју је Турхан поделио. Свом сину Ахмеду дао је део војске уз наређење да настави путем према Леондрију, али је он кренуо другим путем. Браћа Палеолози су дознали за то, па су одмах послали Матеја Асана да се својом војском супростави Ахмеду. Асан је под велом тајности стигао у планирану област и поставио заседу.¹³⁶ Напад је уродио

¹³² Псеудо-Сфранцес, стр.220

¹³³ Никол, *Бесмртни цар*, стр.73

¹³⁴ Георгије Сфранцес, стр. 153 цит. 35-4

¹³⁵ Псеудо-Сфранцес, стр. 221

¹³⁶ Исто, стр. 221

плодом. Успео је да изненади непријатеља. Турци су претрпели велике губитке, многи су заробљени, укључујући и Ахмеда који је под стражом одведен у Мистру, деспоту Димитрију.

Пошто је увидео да не може да се нада помоћи од своје браће, која су била закупљена борбама између себе, Константину није преостајало ништа друго него да последње наде уложи у Венецију, папу и краља Алфонса. Лежећи на самртној постељи 1455. године, окренут својим кардиналима, папа Никола V се правдао речима да је одувек хтео да учини све што је било у његовој моћи да помогне Цариграду. У Цариград је додуше стигао папски изасланик Исидор, бивши митрополит Кијевски да прогласи унију. После дуге перипетије цар се сложио и 12. децембра у цркви Свете Софије одржана је свечана литургија. Константин и његов двор били су присутни. Прочитан је текст уније, донет у Фиренци¹³⁷. Са друге стране, у тренутку док су Турханове трупе пустошиле Мореју, Сенат у Венецији разматрао је хитан позив у помоћ. Одговор су дали 16. новембра 1452. године обзнанивши да су они сами саставили планове одбране града, а од цара су тражили да се обрати папи око организовања коалиције хришћанских снага. Ово писмо било је на путу када су Турци потопили млетачки брод у водама Босфора. Било је потребно да прође неко време пре него што вест о томе стигне у Венецију. Са друге стране млетачки грађани у Цариграду, којима је опасност дисала са вратом, одлучили су да узму учешће у одбрани града. Извештаји њихових земљака оставили су већи утисак код млетачке владе него сви Константинови емисари заједно¹³⁸. У фебруару 1453. године дужд је наредио да сва војска и бродови буду у приправности. У исто време писао је папи, Алфоносу, Ладиславу од Угарске и цару Фридриху III. Дипломатска активност Венеција била је импресивна, али је окаснила. Отегло се опремање млетачке флоте. Папа је послао три ђеновљанска брода, преузимајући на себе да још пет бродова наоружа у Венецији. Са друге стране, Алфонсо је послао један товарни брод са храном и намирницама.

¹³⁷ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 78

¹³⁸ Исто, стр. 74

Сепембра 1452. године султан је отишао у Једрене, пошто је претходно извидео градске бедеме.¹³⁹ Целу зиму провео је правећи планове за опсаду. Говорило се да је виђан како у одећи обичног војника тумара улицама Једрена; свако ко би га препознао и поздравио, био би одмах убијен. И Константин се спремао за одбрану. Целе зиме је охрабривао своје људе да даноноћно раде на поправци градских зидина и сакупљању наоружања. Слао је бродове на околна острва по залихе намирница.

Нешто раније цара је посетио угарски инжењер по имену Урбан.¹⁴⁰ Он је понудио своје услуге као пројектант тешке артиљерије. Међутин, новчана надокнада коју је тражио далеко је превазилазила цареве могућности. Не часећи ни часа, Урбан је отишао у Мехмедов логор у Једрену и продао своје услуге за duplo већу цену. Недуго потом прочуло се да је у султановој ливници изливен огроман топ.

Опсада је започела у фебруару 1453. када су прве турске снаге послане из Једрена, окупирале Византијску луку на Мраморном мору, и када су велики топови довучени кроз Тракију како би предводили напад на велике зидине града. Почетком фебруара 1453. године започе мучно довлачење огромног топа из Једрена. Топ је вукло педесет пари волова, по две стотине људи пратило га је са сваке стране да га одрже у равнотежи. Спреда је ишло две стотине мајстора колара и две стотине пионира да би припремили путове и мостове.¹⁴¹ Топу је требало два месеца да пређе пут од два дана. Требало је два сата да га напуне и у једном дану је само седам пута испален. Осми пут пред свитање је приликом паљбе пукао и убио свог творца, угарског оружара Урбана. Напукли топ је ускоро поправљен, па је наставио да угрожава зидине тешким комадима камења. Тада се у Мехмедовом логору појавио један посланик Хуњадија, који је пре годину и по са султаном закључио трогодишњи прекид ватре. Посланик је рекао да се Хуњади захвалио на државном намесништву и да га је предао свом господару (Ладиславу). Оно што је био обећао, сад више не може држати, он му зато ``враћа турску повељу о прекиду ватре, а тражи и своју натраг. С угарским

¹³⁹ Георгије Сфранцес, стр. 153 цит. 35-3

¹⁴⁰ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 81

¹⁴¹ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 111

краљем нека га (прекид ватре) султан одржи према свом нахођењу`. Посланик је мислио да са своје стране треба све учинити за добробит Хришћанства - убрзањем пада Цариграда. Када је видео како пуњач великог топа неспретно циља и пуца, саопштио им је своје мишљење султану. Наиме, поручио је да ће брже пробити непријатељски бедем, ако не буде циљао само у једну тачку, него да најпре пуцао мало улево, па десно, па тек онда по средини, како би ослабљени зид лакше срушио. Савет је послушан, и то са успехом. Тако су паду Цариграда напола помогли један угарски оружар, тако што је направио тако велики топ и њиме управљао, и један угарски посланик својим саветима. Осим овог највећег топа и два мања, њему са стране, било је постављено још неколико на читавој линији опседања, од Дрвених до Златних врата.

На ускршњи понедељак 2. априла његове извидница је подигла логор у близини цариградских зидина са копнене стране. Његова претходница, на челу са Карадза пашом започела је блокаду града. Пре него што је султан и стигао, Карадзи паша је опсео, заузео и разорио све пиргове у градској околини, на околним имањима и селима.¹⁴² Недуго потом стигао је и сам султан праћен мноштвом коњаника и пешадије.¹⁴³ Улогорио се на пушкомет од капије Светог Романа .Велики топ постављен је пред Калигаријским вратима, али је касније доведен пред врата светог Романа, јер су ова врата пружала превелики отпор. Врата светог Романа су се по топу прозвала Топовским вратима и носе то име и данас. Трупe из Анадолије подигле су логор десно од султановог шатора и заузеле простор све до Златних врата и морске обале. Еврпоске трупе биле су распоређене лево од султановог логора, дуж наших зидинади Ксилопорте (Дрвених врата) и залива Злани рог.¹⁴⁴ Султан је свој шатор окружио опкопом, грудобраном и палисадама које су чували његови дворани и одреди елитне јединице-јањичара. Убрзо затим отпочело је бомбардовање града. Истог дана стигао је и део султанове флоте приближивши се морским обалама Града, покушавајући да се броје у Златни рог. Ту је било око 30 трирема, 40 ратних бродова, као и 130 галија са једним редном веслача, мањих бродова и барки.¹⁴⁵ Очекујући овај маневар, по царевој заповести у залив је спуштен веома велики и

¹⁴² Псеудо-Сфранцес, стр. 221

¹⁴³ Георгије Сфранцес, стр. 155 цит. 35-6

¹⁴⁴ Псеудо-Сфранцес, стр. 222

¹⁴⁵ Исто, стр. 223

тежак гвоздени ланац који је осигурао луку. Као додатна заштита браницима, бродови који су се нашли у луци постављени су иза ланца како би одбијали нападе непријатељске флоте.¹⁴⁶ Неколико дана касније, под окриљем ноћи, ланац је уклоњен да би у залив ушли три ђеновљанска брода која је послао папа и један товарни брод пун жита који је послао Алфонсо. Међутим, у зору 23. априла цар и његов народ ужаснуто су посматрали како се седамдесетак мањих турских гали спушта у море далеко иза заштитног ланца¹⁴⁷. Покушај Млечана да на њих отворе ватру завршио се катастрофом.

Број наоружаних Грка износио је по броју, који је, по царевом налогу, правио протовестијар Францес (Франце) износио 4973¹⁴⁸. Наиме, крајем марта док се Турска војска кретала кроз Тракију, цар је наложио Сфранцесу да напише број бранилаца.¹⁴⁹ Томе треба додати 2000 странаца и три или пет стотина Ђеновљана, под водством Ђовани Лонга из племените породице Ђустинијани, као последњу помоћ (две галије) граду који пада. Цар се показао захвалан натоваривши их даровима. Именован је храброг Лонга протостатором, тј. генералом над 300 људи и направио му златну булу којом му даје острво Лемнос, за случај да Мехмед буде морао да одложи опсаду, као и његов отац Мурат што је урадио. То је поласкало не само Грцима, него и Ђеновљанима, господарима Галате. Они су, додуше, послали посланике Мехмеду и обећали, према писаним уговорима да ће одржати пријатељство, али су житељима града помагали на све могуће начине, што је Мехмед допуштао и с правом сам себи обећао да ће змију лако згазити само када једном буде убио змаја. Када је опсада почела у Златном рогу остало је двадест шест бродова опремљених за борбу, не рачунајући мање барке и бродове ђеновљана из Пере.¹⁵⁰ Тако је састав бродова у луци износио три ђеновљанске лађе, једне шпанске, једне француске, четири из Кандије, две из Кидоније и три великих венецијанских, названих галеасе; свега два пута по седам једрењака.

Браниоци су 5. априла заузели положаје које им је цар одредио. Он је са најбољим трупама био код Месотихиона. Десно од њега, код Харисијеве капије

¹⁴⁶ Псеудо- Сфранцес, стр. 223

¹⁴⁷ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 82

¹⁴⁸ Георгије Сфранцес, стр. 155 цит. 35-6

¹⁴⁹ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 119

¹⁵⁰ Исто, стр. 119

и Мириандриона, налазио се Ђустинијани, али када је постало јасно да ће султан усредсредити напад на Месотихион, Ђустинијани и његови Ђеновљани су се спустили до цара и придружили му се, док су Мириандрион преузела браћа Бокјардо и њихови људи.¹⁵¹ Млетачки баило у граду, Миното и његов штаб сместили су се у влахернској Царској палати чија им је одбрана поверена, док им је први задатак био да опкоп почисте и поново напуне водом. Теодору Каристу поверен је део бедема између Калигаријске капије и Теодосијевог бедема. Браћа Лангаско и надбискуп Леонардо држали су положај иза опкопа који је сезао до Златног рога. Са цареве леве стране био је Катанео са својим ђеновљанским трупима, а до њих, царев сродник Теофил Палеолог с грчким трупима. Млечанину Филипу Контаринију је поверена одбрана бедема од Капије Пеге до Златне капије коју је бранио Ђеновљанин Мануел. Лево од њега, уз море, био је и Димитрије Кантакузин.¹⁵²

По бедемима према мору распоређено је мање браниоца. Код Студиона се налазио Јаков Контарини. До њега, тамо где се најмање очекивао напад, бедеме су чували грчки монаси, који су, вероватно, имали задатак да надгледају и позову резервне браниоце ако нешто искрсне. Уз њих, уз Елефтеријеву луку, били су принц Орхан и његови Турци. На источној обали Мраморног мора, код његовог самог краја, испод Хиподрома и старе Свете палате, налазили су се Каталанци под командом Пере Хулија. Кардинал Исидор с две стотине људи држао је положај на рту Акропоља. Обале Златног рога чували су млетачки и ђеновљански морнари под заповедништвом Габријела Тревизана, Два резервна одреда држана су у граду; један са топовима, којим је заповедао велики дукс Лука Нотарес, био је смештен у четврти Петра, а други, под заповедништвом Нићифора Палеолога, близу цркве Св. Апостола. Десет бродова — пет ђеновљанских, три критска, један из Анконе и један грчки — издвојено је из флоте и послато код ланца.¹⁵³ Било је важно да ту буде неко ко је у пријатељским односима с Ђеновљанима у Пери, пошто је један крај ланца био везан за њихов бедем. Уопште, изгледа да је цар покушао да измеша грчке,

¹⁵¹ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 127

¹⁵² Исто, стр. 128

¹⁵³ Исто, стр. 128

млетачке и ђеновљанске трупе да би схватили међусобну зависност и избегли међунационалне завађице¹⁵⁴

Браниоци су далеко слабије наоружани. У граду је било неколико топова, али они се нису показали нарочито корисним. Није било довољно шалитре за њих, а испоставило се да утврђења оштећује потрес изазван испаливањем са зидина и кула, а то је био положај потребан да њихова ђулад досегну непријатељске линије.

До 6. априла ујутро војници су заузели своје положаје. Трупе су с бедема могле да посматрају како се турска војска распоређује. Султан је већ раније послао један знатан одред војске на северну обалу Златног рога, који је, под командом Заганос-паше запосео узвишења према Босфору, изољујући тако Перу и пазећи на сваки потез који би Ђеновљани могли учинити. Преко мочварног земљишта на почетку. Рога био је изграђен пут да би се Заганосу омогућила брза веза с главнином војске. Испред бедема Цариграда, од Златног рога па уз брежуљак до Харисијеве капије, распоређене су трупе под командом Караци-паше који је располагао с неколико тешких топова окренутих против бедема Влахерне и, нарочито, рањивог угла где се тај бедем спајао с Теодосијевим.¹⁵⁵ Од јужних падина долине Ликоса до Мраморног мора налазиле су се анадолијске трупе, под командом Исхак-паше у кога султан очигледно није имао потпуно поверење па му је придодат као помоћник Махмуд-паша, , полу-Грк, полу-Словен Сам султан је преузео команду над одсеком у долини Ликоса, насупрот Месотихиону. Испред њега су били његови јаничари и друге одабране јединице, као и најбољи топови, укључујући и Урбанов топ. Испред својих положаја, целом дужином бедема, Турци су ископали дугачак ров ојачан грудобраном од земље.¹⁵⁶

Сада је постало јасно да број бранилаца на зидовима дуж мора, као и оних на копну, неће бити довољан. Резерве хране брзо су се смањивале, а они који нису могли да плате високе цене намирница остајали су гладни. Цар је својим

¹⁵⁴ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 46

¹⁵⁵ Исто, стр. 129

¹⁵⁶ Исто, стр. 130.

поданицима наредио да скупљају новац од приватних кућа, цркава и манастира како би се куповала храна за сиромашне. Труци су све време настављали бомбардовање спољних зидина. Убрзо се у бедему отворила рупа и указао део унутрашње одбране. Пун очаја, Константин је још једном посла султану гласника са молбом да се повуче и прихвати мир, а за узврат ће послати данак какав тражи. Мехмед је био сувише близу победе да би се сад повукао. Његов одговор је био “или ћу ја узети овај град, или ће град узети мене-мртвог или живог”.¹⁵⁷ Пренео је цару да ако прихвати пораз, и преда се добиће Пелопонез за себе. Међутим, ако цар настави да пружа отпор, он ће ући на силу и побити и похарати све.

Неколико дана касније султан је послао гласнике којима је саветовао грађане Цариграда да се предају и спасу сигурног ропства и смрти. Мехмед им је дозволио да остану у граду под условом да плаћају годишњи данак од 100.000 златника. Имају и могућност да безбедно напусте град и са собом понесу сву имовину. Константиноу је чак остављена могућност да се повуче у Мореју.¹⁵⁸ Услови су били неприхватљиви. Нико у граду, без обзира на погледе, није намеравао да пристане на понижавајућу предају града, нити је ико веровао да ће султан испунити своју реч.

Цар је потом окупио своје људе на већање. Неки су му саветовали да бежи док још има времена, да се склони у Мореју одакле може поново организovati борбу против неверника.¹⁵⁹ То нису речи које је Константин желео да чује. Чврсто је решио да не преживи пад свог града. Последњи византијски цар неће ући у историју као цар који је кукавички побегао.

Још једна нада је постојала, да ће млетачка флота стићи на време. Међутим, све наде су ишчезле када се један млетачки брод вратио и поднео извештај да флоте нема ни на видику. Мислило се у први мах да је то претходница армаде која долази у помоћ, али су касније схватили да је то бригантина која је пре

¹⁵⁷ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 83

¹⁵⁸ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 156

¹⁵⁹ Исто, стр. 157

двадест дана испловила да потражи Млечане.¹⁶⁰ Константин је остао сам, напуштен од своје хришћанске сабраће. Та чињеница узнемирила је чак и Млечане и Ђеновљане, па је дошло и до сукоба међу њима. Константин је морао да посредује и да их подсети на много већи и важнији сукоб. Чудни знаци предсказања унели су још већи немир. У ноћи пуног месеца 24. маја дошло је до потпуног помрачења и пуна три часа протекла су у потпуном мраку. Ова природна појава навела је многе да се сете старог пророчанства да ће Град пасти кад месец нестане. Константин је наредио да се изнесе икона Богородице, заштитнице града и да се носи у процесiji улицама. Изненада се обрушило невереме, које је пратио снажан пљусак и град. Процесија је стала, а следећег јутра град је освануо обавијен густом маглом. Током ноћи, када се магла најзад подигла, на куполи Свете Софије примећена је мистериозна светлост како се пење ка позлаћеном крсту на врху. Турци су је такође опазили из свог логора. Турска војска је већ данима била деморалисана, како неуспесима у опсади, тако и због тога што се у турском табору прошириле гласине о италијанској и угарској помоћи која се приближава, а тиме и паничан страх, вероватно због Халил-паше, који је, као противних настављања опсаде, био потајни пријатељ Грка. Три дана је трајало обесхрабрење у турској војсци, али ова појава је запалила срчаност, тумачећи то знаком да је Бог у своме гневу над хришћанима излио вал свог беса. Мехмед, који се већ напола поколебао у одлуци да нападне, одржао је још једном ратно веће, где је Халил-пашино мирољубиво мишљење било надгласано Турхановим.

У понедељак, 28. маја. Грци су осећали да се ближи час истине¹⁶¹. Султанова војска добила је дан одмора пре коначног напада. Грађани Цариграда који нису учествовали у поправци оштећених зидина изашли су на улице, молећи се Богу. По царевом наређењу, процесиије су носиле иконе и реликвије¹⁶², а сва звона у граду су звонила. Грци и Латини, заборавили су на међусобне разлике и придружили се заједничким молитвама Богу. Сам Константин је водио поворку у свечаном маршу. Пошто је свечаност завршена, цар се обратио својим министрима, официрима и народу Два присутна човека, Сфранцес и

¹⁶⁰ Рансиман, *Пад Цариграда*., стр. 162

¹⁶¹ Никол, *Бесмртни цар*, стр. 84

¹⁶² Рансиман, *Пад Цариграда*., стр. 163

архиеписком митиленски, забележили су овај говор Сваки је то учинио на свој начин, уносећи учене алузије и побожне афоризме, не би ли говор добио реторски облик, мада то свакако није био.¹⁶³ Овај говор улио је нову снагу браниоцима. Кад су прве сенке надлазеће ноћи почеле да се спуштају на земљу, људи су нагонски кренули у цркву Свете Софије. Заједнички страх и опасност учинили су више него сва црквена већања. На службу је дошао и цар који је помолио и код сваког пристуног епископа затражио опрост, пре него што је примио причест. Свештеник који га је причестио није могао ни да наслути да даје последњу причест последњем цару Ромеја. Била је поноћ када је цар одјахао у последњу смотру својих људи.¹⁶⁴

С првим зрацима сунца, 29. маја започела је борба. Да би уморио Грке, Мехмед је послао у напад у првом налету инвалиде своје војске, чувајући језгро за каснију навалу.¹⁶⁵ Обе стране су се храбро бориле, а Турци су имали веће губитке при јуришу. Када је освануло јутро, чинило се да је читав град опкољен Турцима. Ужасна бука рогова, труба и бубњева помешала се с бојним крицима; сви турски водови су у исто време опалили своје топове и напад је започео са свих страна, на копну и у луци. Два сата је беснео јуриш, а да непријатељ није напредовао ни педаљ. Сам султан је час каскао, час претио уз помоћ свог буздована. На нападаче је падало камење, бацано с кула и рушило их назад. Грчка ватра је текла са зидина у море Мердевине су се разбијале једне о другу, ђулад се разбијала о ђулад, црни пушчани прах прекрио је небо. Цар је био на коњу и храбрио браниоце својим примером. Тада је једна стрела ранила Ђустинијану руку (или бедро или обоје). Сва дотадашња показана храброст пала је у воду. Цар га је молио да издржи и остане, али је преплашени Ђустинијан одбио и повукао се на брод. Ђустинијанов одлазак изазвао је обесхрабрење међу четом и Заганос-паша, који је опазио забуну у редовима бранитеља напао је свом силином¹⁶⁶

Док су врата светог Романа на која је уперен главни напад, била храбро брањена, Турци су продрли у град пронашавши слабост, кроз она заграђена,

¹⁶³ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 174

¹⁶⁴ Исто, стр. 176

¹⁶⁵ Исто, стр. 182

¹⁶⁶ Исто, стр. 183

Ксилокерку-врата, која су била забрављена због пророчанства да ће кроз њих продрети непријатељи. Врата су била затрпана, а тек дан пре тога, на царев налог отворена, будући да се ту није очекивао напад. Педесет Турака је продрло унутра и напало с леђа запрепашћене браниоце. У том моменту с врата светог Романа допре повик да је град већ заузет, те се прошири нови ужас међу браниоцима. Премда су Теофил Палеогол, дон Франческо Толедо, Шпанац, извели чуда од храбрости, цар је видео да је узалудан отпор против надмоћнијег непријатеља.¹⁶⁷ И сам цар је кренуо очајнички у напад, те је пао од мача. Био је то седми Палеолог – последњи грчки цар. Пао је бранећи бедем који је саградио први Константин.

Турци су продрли кроз врата Карсиас преко насипа од убијених, који су испунили опкоп и продор у зиду, у град. Убијали су војнике који су бежали са бедема, јер су мислили да посада броји барем 50 000 људи. Многи су посечени, док није откривена реална снага браниоца и затим је обустављено крвопролиће. И ових неколико хиљада не би било изложено покољу да су Турци одмах на почетку знали да посада нема више од седам, осам хиљада људи. Јуришало се према луци, која се још није предавала. Оних 50 Турака који су продрли подземним пролазима, опет су сузбијени и многим је бегунцима успело да се спасу бегом кроз отворе врата лучке стране у грчке или ђеновске бродове. Када су страже на вратима видели мноштво које се скупило и чули зашто беже, затвориле су врата и бациле кључеве преко зидина, опет због празноверја једног старог пророчанства да ће Турци продрети до средишта града, до форума Таури и оданде тек бити сузбијени од становника.

Избезумљени народ сјурио се у Аја Софију, јер је празноверно веровао у пророчанство. Причало се да ће када Турци стигну до Констанитновог стуба, сићи анђео с неба и једном сиромашном човеку, који ће седити крај тог стуба дати исковани мач с речима ``узми овај мач и освети народ Божији``. Након тога Турци ће бити протерани, не само из Мале Азије, већ до саме Персије. Турски војници дотрчали су до цркве, развалили врата и заробили престрављени

¹⁶⁷Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 185

народ. Оковали су их, затим су поразбијали слике и олтаре, пограбили златне и сребрне предмете.

Међутим, с лучке стране, Грци су бранили још ненападнуте бедеме и остали су на својим положајима све док им Турци, који су већ неколико сати пљачкали град нису дошли с леђа. За то време, они споља су освајачки улетели у град и дошли браниоцима с леђа, код лучких врата Петра. Видевши то, Грци су побегли према кућама, где су већ харали Турци. Грчки заповедник Лукас Нотарас заробљен је или на путу до своје куће или у њој, а Орхан, Сулејманов унук, помоћу којег су Грци хтели да заплаше освајача као претедентом на престо, изабрао је смрт бацањем са куле, рађе него да се преда.¹⁶⁸

Султан Мехмед је већ сатима знао да је велики град у његовим рукама. Ипак, да би тријумфално ушао у град сачекао је да до поднева престане необуздано убијање и пљачкање и успостави какав такав ред. Желео је и да сазна каква је судбина задесила цара. О томе се никад није поуздано сазнало. Писци који су присуствовали паду града испричали су различите приче. Док су неки тврдили да су царев леш видели у гомили мртвих, други су говорили да он никад није пронађен.¹⁶⁹ Његов пријатељ Сфранцес покушао је да дође до више појединости, али једино што је сазнао је да су приликом трагања за царевим лешом, које је предузето по султановом налогу, неки лешеви и главе опрани у нади да ће га препознати. На крају, пронађен је леш који је на чарапама имао извезеног, а на штитницима за потколеницу утиснутог орла.¹⁷⁰ Претпостављено је да је царев, и султан га је дао Грцима да га сахране. Сфранцес га није видео, стога није могао да сазна да ли је то тело његовог господара, нити је дознао где је сахрањен, Током наредних векова, верницима су приказивали као царев један безимен гроб у четврти Велфа. Његова аутентичност никада није доказана, а у међувремену он је запуштен и заборављен.

¹⁶⁸ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 187

¹⁶⁹ Исто, стр. 190

¹⁷⁰ Исто, стр. 191

Закључак

Царство које је подигао Константин, доживело је свој пад под Константином. Његова више него трагична владавина трајала је свега четири године, четири месеца и двадесет четири дана. Током своје кратке владавине, он је урадио све што се за једног цара могло и урадити. Тек поједити извори, и то они са запада, наводе да је Константин избегавао своје дужности. Ипак, његова храброст, достојанство, карактер не могу се доводити у питање. Међутим, о његовом физичком изгледу ми не можемо ништа наслутити. Изгледа да је био повисок, сувоњав, јаким правилних црта лица и тамног тена, што су углавном биле карактеристике његове породице.¹⁷¹ Константин је, као и цареви пре њега, стављао на документа печат који је носио његово обличје. Само су два таква печата сачувана (са једне стране његов лик у касним четрдесетим, а са друге фигура Христа), а и ту је у питању стилизације које су далеко од реалности.¹⁷² Сачуван је и изузетно мали број кованог новца са његовим ликом. Рукопис из 15ог века, Византијска хроника Јована Зонаре, украшена је минијатурним портретима, од првог до последњег Константина.¹⁷³ Међутим, сви портрети су мање или више плод фикције. Константин је представљен као човек овалног лица, са брадом краћом од брата Јована VIII, са доста мање накита него његов отац Манојло на претходном портрету. Сви каснији покушаји да се портретише последњи византијски цар крећу се од фантастичног до комичног.

Овде су свакако у питању производи маште појединца. Они припадају поствизантијским митовима и легендама о последњем ромејском цару. Константин Палолог је био далеко више слављен после смрти него што су му за живота указиване почести. Томе је највише допринела његова славна погибел, одбијајући да жив напусти свој град. Пао је у јеку битке, као обичан војник, скинувши претходно са себе своја царска одличја, покушавајући да заустави бујицу неверника која је надирала у његов град. Сви потоњи грчки историчари писали су да је Константин умро као херој и мученик. Постао је симбол за наду,

¹⁷¹ Рансиман, *Пад Цариграда*, стр. 79

¹⁷² Никол, *Бесмртни цар*, стр. 89

¹⁷³ Исто, стр. 90

ускрснуће, повратак. Остао је и данас бастион православног хришћанства. Најбољи епитаф посветио му је историчар Критовул:¹⁷⁴

“Цар Константин... је умро борећи се. Био је то уман и скроман човек у свом приватном животу, до највећег степена истрајан у мудрости и врлини, ошторуман и разборит као најдисциплинованији од људи. У политичким и државним стварима допринео је колико и цареви који су владали пре њега. Брз да схвати шта му је дужност, још бржи да своје замисли спроведе у дело, био је речит у својим говорима, мудар у мислима и успешан у јавним обраћањима. Тачан и одређен у судовима и проценама садашњег тренутка, како то неко рече за Перикла, и обично тачан у процени будућности, сјајан радник, који је сам одабрао своју судбину поделивши је са својом отаџбином и својим поданицима.”

¹⁷⁴Никол, *Бесмртни цар*, стр. 88

Библиографија:

- Георгије Сфранцес, *Хроника*, превео и приредио Младен Станковић, Нови Сад, 2011
- Иван Ђурић, *Сумрак Византије*, Београд 2007.
- Стивен Рансиман, *Пад Цариграда*, на српски превео Алекса Ч. Илић, Београд, 2009.
- Доналд Никол, *Бесмртни цар*, на српски превели Иван Панић и Вељко Ракоњац, Београд 1997.
- Радивој Радић, *Време Јована V Палеолога (1332-1391)*, Београд , 1993.